

Henryk Paprocki

Prawosławie we współczesnym świecie

Elpis 1/1, 55-68

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRAWOSŁAWIE WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

Dwa znaczące wydarzenia z końca XIX i z początku XX wieku wpłynęły zarówno na geografię Prawosławia, jak i na jego rolę, ciągle rosnącą w świecie w XX wieku. Pierwszym z nich był kryzys 1890 roku, który dotknął Balkany, a zwłaszcza Grecję, i spowodował znaczącą emigrację ludności do Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Duże wspólnoty prawosławne pojawiły się w krajach, w których Prawosławie było całkowicie nieznane. Były to jednak przede wszystkim grupy ludności biednej i często mało wykształconej.

Drugie wydarzenie związane jest z wybuchem rewolucji w Rosji, która to rewolucja również spowodowała masową emigrację, tym razem przede wszystkim elity społecznej. Przyczyniło się do tego jeszcze wysłanie w 1922 roku z Rosji grupy uczonych. Był to bez wątpienia historyczny moment dla całego Prawosławia. Europa Zachodnia miała od tej chwili możliwość bezpośrednich kontaktów z Prawosławiem i to, można tak powiedzieć, z jego elitą intelektualną. Równocześnie przed samym Prawosławiem stanął problem uregulowania statusu wspólnot znajdujących się poza kanonicznymi granicami własnych Kościołów.

Poważne wstrząsy o charakterze politycznym i społecznym, które miały miejsce w XIX i XX wieku, dotknęły przede wszystkim te tereny, na których Prawosławie jest dominującym wyznaniem. W tym też okresie powstało szereg nowych Kościołów lokalnych, głównie dzięki rozpadowi imperium otomańskiego na szereg niepodległych państw narodowych. Wiązało się to równocześnie z dążeniem tych narodów do niezależności kościelnej i zerwania uzależnienia od patriarchatu konstantynopolińskiego. W krótkim okresie czasu ilość niezależnych czyli autokefalicznych Kościołów Prawosławnych wzrosła z 6 do 15. Ostatnie zmiany w tym zakresie nastąpiły w latach siedemdziesiątych XX wieku. Nie

był to jednak proces rozpadu na wielość organizmów kościelnych, ale proces dojrzewanego Kościołów lokalnych do samodzielności eklezjalnej. Znajduje to pełne uzasadnienie w 34 kanonie apostołskim: „Biskupi każdego narodu powinni znać pierwszego spośród siebie, uważać go za głowę, i niczego nie czynić bez jego decyzji, co by przekraczało ich władzę. Każdemu zaś z nich wolno czynić jedynie to, co odnosi się do jego biskupstwa i do miejscowości do niego należących. Również pierwszy biskup niech niczego nie czyni bez narady ze wszystkimi, albowiem tylko w ten sposób może być zachowana jednomyślność i wysławiony przez Pana w Duchu Świętym Bóg, Ojciec i Syn, i Duch Święty”¹.

Kościół lokalny jest jeden, gdyż jest Kościołem Bożym. Wielość Kościołów lokalnych nie przeczy jedności Kościoła Bożego tak samo, jak wielość zgromadzeń eucharystycznych nie przeczy jednej Eucharystii (1 Kor 10, 17). W jedności Kościoła lokalnego przejawia się jedność i pełni Kościoła Bożego. Kościół lokalny jest przede wszystkim zgromadzeniem eucharystycznym i dlatego „epi tó autó” z Dziejów Apostołów (2, 1) oznacza Kościół lokalny. „Kościół Boży w Chrystusie” (1 Tes 2, 14; Ga 1, 22; Flp 1, 1) egzystuje więc w Kościele lokalnym. Z tych powodów Prawosławie rozbudowało teologię Kościoła lokalnego i stosuje ją w swojej działalności.

Trzeba tu zaznaczyć, że w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa życie Kościoła koncentrowało się wokół 5 stolic patriarchalnych: Rzymu, Konstantynopola, Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy. Kolejność honorową tych patriarchatów uregulowały kanony kościelne, a zwłaszcza 36 kanon Soboru in Trullo (691-692): „...katedra Konstantynopola ma równe przywileje z katedrą starożytnego Rzymu ... będąc drugą po niej. Jako następne należy kolejno uznać katedrę wielkiego miasta Aleksandrii, dalej katedrę Antiochii i wreszcie katedrę miasta Jerozolimy”. Istotne znaczenie ma 3 kanon I Soboru Konstantynopolitańskiego (381 rok): „Biskup Konstantynopola niech ma pierwszeństwo zaszczytu po biskupie Rzymu, gdyż Konstantynopol jest Nowym Rzymem”, co potwierdził kanon Soboru Chalcedońskiego (451 rok). Dlatego też po zerwaniu łączności kanonicznej pomiędzy Kościołem Zachodnim i Kościołem Wschodnim Konstantynopol zajmuje pierwsze miejsce wśród Kościołów

---

¹ *Kniga prawil*, Monreal 19, I, s.

Pravosławnych, ale nie ma jurysdykcji wobec innych zwierzchników Kościołów lokalnych. Może jedynie pełnić rolę instancji apelacyjnej w sporach między Kościołami oraz rolę koordynującą w sprawach mających znaczenie ogólnoprawosławne.

Do połowy XIX wieku Prawosławie było związane tradycyjnie z krajami Bliskiego Wschodu, Balkanów i Rosją. Niektóre Kościoły, a zwłaszcza rosyjski, dokonały w tym czasie imponującego wysiłku misyjnego, obejmującego Syberię, Koreę, Japonię, Chiny i Alaskę. Właściwie dopiero w XX wieku Prawosławie stało się światowym wyznaniem, obecnym na wszystkich zamieszkałych kontynentach i prawie we wszystkich krajach.

W celu zapoznania się z Prawosławiem we współczesnym świecie należy omówić kolejno wszystkie kanoniczne Kościoły Prawosławne. Omówienie to z konieczności nie może być wyczerpujące, gdyż ograniczone jest wymogami czasowymi. Istnieje jednak olbrzymia literatura dotycząca tych zagadnień, także w języku polskim, która pozwala na wyczerpujące zapoznanie się z omawianą problematyką.

Aktualnie Kościół Prawosławny obejmuje 15 kanonicznych Kościołów autokefalicznych, z których pierwszym jest Patriarchat Konstantynopola.

Patriarchat ten, zwany też Patriarchatem Ekumenicznym lub Wielkim Kościołem Chrystusa, był w pierwszym tysiącleciu największym Kościołem na Wschodzie, którego wielkość została poważnie uszczuplona na skutek najazdów Ottomanów. Siedziba patriarchy, początkowo związana z katedrą Hagia Sofia, została w 1603 roku zlokalizowana przy katedrze Hagios Georgios w dzielnicy Konstantynopola zwanej Fanar. Trudna sytuacja patriarchatu pogorszyła się jeszcze bardziej w wyniku wojny wyzwoleńczej Greków (1821-1829) i wojny grecko-tureckiej (1919-1922) oraz po wysiedleniu ludności greckiej z azjatyckiej części Turcji. Oznaczało to utratę wiernych i likwidację diecezji azjatyckich. Aktualnie patriarcha sprawuje władzę nad pięcioma szcztakowymi diecezjami w europejskiej części Turcji (około 20 tysięcy wiernych), nad 35 diecezjami w północnej Grecji i na wyspach greckich (w tym Autonomiczny Kościół Krety) oraz szeregiem diecezji w Europie Zachodniej, jak metropolia Wielkiej Brytanii i Irlandii, metropolia Francji, Hiszpanii i Portugalii, metropolia Beneluksu, metropolia Skandynawii

wii oraz egzarchatami poza Europą: arcybiskupstwo Ameryki (667 parafii), metropolia Australii i Nowej Zelandii (150 parafii), czy też diecezje w Korei i Chinach. W jurysdykcji patriarchatu pozostają liczne ośrodki monastyczne, w tym Święta Góra Atos, monaster Vlatadon i monaster na Synaju. Z powodu braku możliwości działania w Turcji patriarchat wybudował w Chambesy koło Genewy własny ośrodek. Patriarchat rozwinął też znaczącą działalność wydawniczą, często związaną ze szkołami teologicznymi, zwłaszcza z Akademią Holly Cross w Brooklynie, Instytutem Patrystycznym w Tesalonikach, Instytutem św. Sergiusza w Paryżu oraz wydziałami teologicznymi w Oksfordzie i Monachium.

Zwłaszcza Instytut św. Sergiusza odegrał wyjątkową rolę w zapoznaniu katolików i protestantów z Prawosławiem oraz w zainaugurowaniu pierwszych spotkań ekumenicznych. Założony przez rosyjskich emigrantów jako wyższa szkoła teologiczna, mająca przejąć tradycję zamkniętych szkół w Rosji, stał się szybko szkołą francuskojęzyczną o szerokim oddziaływaniu. Nazwiska takich teologów i myślicieli jak o. Sergiusz Bulgakow, Paul Evdokimov, Olivier Clement stały się na Zachodzie wręcz synonimami Prawosławia.

W jurysdykcji Konstantynopola pozostaje także Autonomiczny Kościół Finlandii. Początki chrystianizacji wschodnich terenów Finlandii przez Prawosławie sięgają X wieku. Do końca I wojny światowej Kościół ten pozostawał w jurysdykcji Kościoła rosyjskiego, do 1926 roku znajduje się w gestii Konstantynopola. Kościół ten ma 4 diecezje, 4 klasztory, seminarium i wydział teologiczny w Kuopio, i liczy około 80 tysięcy wiernych.

Na całym zaś świecie ilość wiernych zależnych od Patriarchatu Ekumenicznego wynosi 5 milionów.

Drugi ze starożytnych patriarchatów, Aleksandria, związany z działalnością św. Marka Ewangelisty, ucierpiał w wyniku rozłamu w IV wieku, a następnie najazdów. Sytuacja patriarchatu zmieniła się w XX wieku, gdy zaczęły powstawać wspólnoty prawosławne na terenie Czarnej Afryki i w 1972 roku wyświęcono pierwszego biskupa Afrykańczyka. Kościół na terenach Czarnej Afryki wykazuje dużą żywotność i rocznie przyjmuje Prawosławie około 1000 osób. Dla potrzeb nowych wspólnot zostały utworzone seminaria w Nairobi i Johannesburgu. Ilość

wiernych ciągle wzrasta i wynosi 15 tysięcy w Egipcie i 280 tysięcy w pozostałych państwach Afryki. Patriarchat Aleksandrii nawiązał dialog z przedchalcedońskim Kościołem koptyjskim.

Patriarchat Antiochii reprezentuje natomiast Prawosławie arabskie. Liturgia celebrowana jest w języku arabskim. Na ożywienie życia kościelnego w patriarchacie poważnie wpłynął Ruch Młodzieży Prawosławnej, utworzony w 1942 roku. Ruch ten odegrał znaczącą rolę w utworzeniu Syndesmosu, federacji młodzieżowych ruchów prawosławnych całego świata. Patriarchat posiada własne wydawnictwo, Instytut Teologiczny w Balamand, seminarium duchowne oraz liczne szkoły podstawowe i średnie. Poza terenami Bliskiego Wschodu patriarchat posiada egzarchaty i diecezje w Ameryce, Europie Zachodniej, Australii i Nowej Zelandii. Ilość wiernych wynosi ponad 3 miliony, zamieszkujących Syrię, Liban, Irak, Kuwejt oraz diasporę. Dialog ekumeniczny zainicjowany przez patriarchę Ignacego IV z przedchalcedońskim Kościołem jakobickim doprowadził do przezwyciężenia rozłamu i utworzenia wspólnego Soboru Biskupów dla obu Kościołów. Również dialog z Kościołem unickim dał pewne rezultaty. W 1997 roku Kościół unicki zadeklarował, że uznaje prymat biskupa Rzymu w tych granicach, które obowiązywały w pierwszym tysiącleciu.

Patriarchat Jerozolimy jest jednym z najmniejszych Kościołów Prawosławnych, gdyż obejmuje 10 tysięcy wiernych w Transjordanii i 40 tysięcy w Izraelu. Kościół ten otrzymał niezależność eklezjalną na Soborze Chalcedońskim, gdyż do tego czasu podlegał metropolii Cezarei. Patriarcha jest z urzędu stróżem miejsc świętych w Palestynie oraz zwierzchnikiem Bractwa Świętego Grobu Pańskiego. Na terenie patriarchatu znajduje się 20 monasterów męskich i 4 żeńskie. Patriarchat odgrywa znaczącą rolę w Prawosławiu jako „matka wszystkich Kościołów”.

Od Patriarchatu Jerozolimy uzależnione jest autonomiczne Arcybiskupstwo Góry Synaj. Uzależnienie polega jedynie na tym, że patriarcha Jerozolimy wyświęca arcybiskupa Synaju. Samo arcybiskupstwo obejmuje wyłącznie monaster św. Katarzyny na Synaju z mnichami oraz nielicznych Beduinów mieszkających w tym rejonie. Arcybiskup Synaju posiada wyjątkowy status w Prawosławiu, ponieważ jest niezależny i jest przełożonym monasteru.

Na piątym miejscu w dyptychach czyli na liście Kościołów Prawosławnych, znajduje się Patriarchat Moskwy i całej Rusi, utworzony w 1589 roku (chrystianizacja Rusi miała miejsce w X wieku), obejmujący tereny Federacji Rosyjskiej i krajów Wspólnoty Niepodległych Państw, a także egzarchaty na terenie innych krajów. W sumie liczy 120 diecezji. Po 1991 roku nastąpił gwałtowny rozwój Kościoła. Prawie w każdej diecezji znajduje się seminarium duchowne, działają 4 akademie teologiczne, kilkanaście wyższych szkół, w tym uniwersytety oraz wydziały teologiczne. Trwa odbudowa zniszczonych cerkwi, budowanie nowych. Ilość wiernych jest trudna do określenia, ale przekracza 60 milionów.

Od Patriarchatu Moskiewskiego uzależniony jest Autonomiczny Kościół Japonii, którego powstanie związane jest z działalnością św. biskupa Mikołaja Kasatkina w XIX wieku. Kościół Japonii ma 2 diecezje i 40 tysięcy wiernych.

Patriarchat Gruzji, którego początki sięgają IV wieku, utracił w 1811 roku swoją niezależność kościelną na rzecz Rosji. W 1944 roku przywrócono autokefalię, uznaną przez Patriarchat Konstantynopola dopiero w 1996 roku. Kościół gruziński poniósł olbrzymie straty w czasie rewolucji. Obecnie trwa odbudowa życia cerkiewnego, w 1996 roku otworzono akademię duchowną w Tbilisi. Z Kościoła gruzińskiego wywodził się św. Grzegorz Peradze, w okresie międzywojennym profesor Uniwersytetu Warszawskiego, który zginął w 1942 roku w Obozie Koncentracyjnym w Oświęcimiu.

Patriarchat Serbii, sięgający VII wieku, został utworzony w 1346 roku, ale w 1767 roku utracił niezależność na rzecz Patriarchatu Konstantynopola. Po odzyskaniu przez Serbię niepodległości w 1832 roku patriarcha ekumeniczny nadał Kościołowi ograniczoną autonomię, natomiast autokefalię przywrócono w 1878 roku. W wyniku rozpadu Jugosławii Kościół całkowicie utracił diecezje w Chorwacji. Już wcześniej, w 1967 roku, Kościół macedoński ogłosił autokefalię, nie uznaną przez inne Kościoły Prawosławne. Kościół ten ma 6 diecezji, 745 cerkwi, 2 monastera, ponad 1 milion wiernych. Utworzono seminarium w Dracevo i akademię teologiczną w Skopje. Po tych stratach Kościół serbski ma około 9 milionów wiernych, 4 seminaria i wydział teologiczny w Belgradzie.

Patriarchat Rumunii uzyskał autokefalię w 1864 roku (chrystianizacja Dacji rozpoczęła się w II wieku). Jest podzielony na 14 diecezji w Rumunii oraz posiada diecezje w USA i Europie Zachodniej. W Kościele rumuńskim w ponad 300 monasterach rozwija się na dużą skalę życie monastyczne, działają instytuty teologiczne w Bukareszcie i Sibju oraz 7 seminariów duchownych. Ilość wiernych przekracza 16 milionów. W latach 1972-1991 w jurysdykcji Kościoła rumuńskiego pozostawał Katolicko-Pravosławny Kościół Francji z rytym gallikańskim. Po upadku reżymu komunistycznego rozpoczęto rozmowy z Wolnym Rumuńskim Kościołem Pravosławnym, organizacją nie uznającą władzy patriarchy z przyczyn politycznych. Wolny Kościół Rumuński obejmuje emigrantów mieszkających głównie w Stanach Zjednoczonych.

Patriarchat Bulgarii poza 11 diecezjami na terenie kraju posiada 2 diecezje w USA i 1 w Europie Zachodniej, i liczy około 11 milionów wiernych. Kościół bułgarski ucierpiał w wyniku rządów komunistycznych, kiedy to cała działalność kościelna została ograniczona do sprawowania liturgii. Po zmianie systemu politycznego nastąpiło odrodzenie życia religijnego, otworzono nowe cerkwie, monastery i szkoły teologiczne. Ważnym osiągnięciem całego Pravosławia stało się zlikwidowanie tak zwanej schizmy bułgarskiej, spowodowanej nie uznaniem przez kilku biskupów władzy patriarchy. Kościół bułgarski rozwija tradycje cyrylo-metodiańskie i dąży do pełnienia w państwie ważnej roli mediatora w licznych sporach politycznych i związkowych.

Z działalnością św. Apostolów Piotra i Barnaby związane jest powstanie Kościoła Cypru. Jego samodzielność została potwierdzona w 431 roku przez Sobór Efeski. Kościół aktualnie posiada 6 diecezji, ponad 700 cerkwi, 7 monasterów oraz własne seminarium. Wspólnie z Patriarchatem Aleksandrii prowadzi misję w Ugandzie. Ilość wiernych wynosi około 370 tysięcy.

Kościół Grecji ogłosił autokefalię w 1833 roku celem uniezależnienia się od Patriarchatu Konstantynopola, znajdującego się na terytorium Turcji. Do Kościoła Grecji należy 67 diecezji, 300 klasztorów, ponad 8 milionów wiernych. Kadry kościelne kształcone są w 12 seminariach i 3 wydziałach teologicznych. Aktywnie działają świeccy, zrzeszeni w stowarzyszeniach Apostoliki Diakonia, Zoi i Aktines. 2400 świeckich teologów pracuje na różnych szczeblach życia kościelnego. Po wprowadzeniu

kalendara neobizantyjskiego miała część wiernych (około 50 tysięcy) opowiedziała się za kalendarzem juliańskim, co spowodowało konflikt wewnętrzkościelny. Kościół Grecji nie posiada diecezji i instytucji kościelnych poza terytorium Grecji, gdyż wszyscy Grecy mieszkający poza swoją ojczyznę podlegają Patriarchatowi Ekumenicznemu.

W IV wieku zostały schryścianizowane tereny dzisiejszej Albanii, ale dopiero po uzyskaniu niepodległości przez to państwo ogłoszono w 1922 roku autokefalię, uznaną przez Patriarchat Konstantynopola w 1937 roku. Jednak w 1951 roku zerwano łączność kanoniczną z Konstantynopolem i nawiązano bliskie kontakty z Kościołem rosyjskim. Ogłoszenie Albanii państwem laickim spowodowało zamknięcie wszystkich świątyń oraz masowe prześladowania duchowieństwa i wiernych. W tej sytuacji biskupstwo albańskie w USA przeszło w 1971 roku do Amerykańskiego Kościoła Prawosławnego. Upadek reżymu komunistycznego w Albanii oznaczał powolną odbudowę Kościoła. Na terenie Albanii nie było zakonników i osób przygotowanych do pełnienia funkcji biskupa, dlatego też Patriarchat Konstantynopola skierował do Albanii metropolitę Anastazjosa, który pomimo olbrzymich trudności, związanych przede wszystkim w nędzą, rozpoczął właściwie nową chrystianizację. Przed wprowadzeniem zasady państwa laickiego w Albanii mieszkało ponad 300 tysięcy prawosławnych. Aktualny stan Kościoła albańskiego jest mało znany.

Na 13 miejscu w dyptychach znajduje się Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, którego początki sięgają misji świętych braci Cyryla i Metodego oraz chrystianizacji Rusi Kijowskiej w X wieku. Do czasu rozbiorów Kościół uzależniony był od Patriarchatu Konstantynopola, a następnie od Kościoła rosyjskiego. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości uzyskano w 1924 roku autokefalię z Konstantynopola, nie uznaną przez Kościół rosyjski, który nadal sam autokefalię w 1948 roku. W wyniku zmian granic i przesiedleń ludności w ramach akcji „Wisła” Kościół stracił ponad 3/4 swego stanu z okresu przed wybuchem II wojny światowej. Obecnie posiada 6 diecezji w Polsce i około 600 tysięcy wiernych. W jurysdykcji Kościoła polskiego pozostaje Kościół Portugalii oraz parafie we Włoszech i Hamburgu. Kościół posiada 6 monasterów, seminarium duchowne, Sekcję Teologii Prawosławnej w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie oraz Katedrę Teologii

Prawosławnej w Uniwersytecie w Białymstoku. Aktywnie działa Bractwo Młodzieży Prawosławnej. Od roku daje się zauważyć zaktywizowanie życia cerkiewnego, zwłaszcza na Białostocczyźnie, trwa budowa nowych cerkwi i domów parafialnych, zwiększa się ilość alumnów w seminarium duchownym.

Z misją świętych braci Cyryla i Metodego związany jest także Prawosławny Kościół Czech i Słowacji. Za panowania Habsburgów pozostawał w jurysdykcji metropolity Bukowiny, później (do 1948 roku) w jurysdykcji serbskiej i konstantynopolikańskiej. W latach dwudziestych XX wieku w Czechosłowacji odżyły idee cyrylometodiańskie i w 1929 roku Matvej Pavlik został biskupem Pragi. W tym okresie Prawosławie liczyło kilkanaście parafii i 20 tysięcy wiernych. W 1951 roku uzyskał autokefalię od Kościoła rosyjskiego. W 1950 roku unicy powrócili do Prawosławia, jednak w 1970 roku znaczna ich część, głównie na Słowacji, znowu powróciła do unii. Kościół ma obecnie 4 diecezje, 141 parafii i około 90 tysięcy wiernych. Posiada własny wydział teologiczny w Preszowie.

Ostatnim Kościołem autokefalicznym jest Kościół amerykański, którego początki związane są z rosyjską misją na Alasce w XVII-XVIII wieku. W 1840 roku powstała diecezja na Alasce, w 1867 roku na terytorium Stanów Zjednoczonych. Wiek XX zaznaczył się poważnymi konfliktami o charakterze jurysdykcyjnym. Częściowo zostały one uregulowane, gdy w 1971 roku Kościół rosyjski nadał swoim parafiom autokefalię, nie uznaną przez Patrairchat Ekumeniczny. Kościół ma 15 diecezji, około 600 parafii, 4 klasztory, 3 seminaria i akademię teologiczną oraz ponad 1 milion wiernych. Kościół ma charakter wielonarodowy, ale w większości parafii językiem liturgicznym jest angielski.

Poza tym na terenie Ameryki działają różnorakie jurysdykcje o charakterze kanonicznym, zrzeszone w Standing Conference of Orthodox Bishops of America (SCOBA), w tym konstantynopolikańska (700 parafii), antiocheńska (131 parafii), rumuńska (34 parafie), serbska (94 parafie), bułgarska (12 parafii) i rosyjska (64 parafie). Zaawansowane są rozmowy Kościoła amerykańskiego w jurysdykcjami antiocheńską i rosyjską celem połączenia.

Na terenie Ameryki działają też Kościoły o charakterze niekanonicznym, jak białoruski, ukraiński, wolny serbski, wolny rumuński i

synodalny. Najważniejszymi z nich są Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny na Wygnaniu oraz Rosyjski Kościół Prawosławny poza granicami Rosji (zwany też „synodalnym”, „karlowickim” lub „zarubieźnym”). Podobne jurysdykcje o charakterze niekanonicznym działają też w Europie Zachodniej, Australii i Afryce. Wynika to z faktu, że niektóre z tych wspólnot uznały się za denominacje narodowe. Wszystkie te grupy znajdują samozadowolenie w izolacji, oddzieleniu i kompleksie doskonałości. Głównym powodem ich izolacji są z zasady problemy narodowościowe lub polityczne. Do tego typu podziałów doszło również na terytoriach kanonicznych różnych Kościołów, na przykład na Ukrainie.

Z drugiej jednak strony widoczne są tendencje zjednoczeniowe, zwłaszcza w dialogu prawosławno-przedchalcedońskim. W jednym wypadku, to znaczy Kościoła jakobickiego, zakończyły się one sukcesem. Zaawansowany dialog toczy się w Kościołami koptyjskim, etiopskim i ormiańskim. Te kontakty otwierają niespotykane przedtem możliwości rozwoju w Afryce i Azji.

Stawia to przed Kościołami określone wyzwania. Jednym z nich, i to najważniejszym, jest stosunek do tworzącej się jedności polityczno-ekonomicznej, zwłaszcza do Unii Europejskiej. Kościół prawosławny, kierując się wezwaniem Zbawiciela do poszukiwania dróg jedności, włączył się w prace Europejskiej Komisji do spraw Kościoła i Społeczeństwa (EECCS). Zadaniem tej organizacji jest utrzymywanie kontaktów, za pośrednictwem biura w Strasburgu, zarówno ze Wspólnotą Europejską, jak i z Radą Europy. Obecnie EECCS przekształca się w Departament do Spraw Kościoła i Społeczeństwa Konferencji Kościołów Europejskich z siedzibą w Genewie. Trzeba jednak zaznaczyć, że przez całe lata jedynie Kościół grecki mógł współpracować z Unią Europejską. Inne Kościoły prawosławne znajdowały się w sytuacji politycznej uniemożliwiającej takie działania.

Przy pierwszej możliwości rozszerzenia kontaktów innych Kościołów prawosławnych z Unią Europejską, Zwierzchnicy lokalnych Kościołów prawosławnych, zgromadzeni 15 marca 1992 roku w Fanarze, podjęli decyzję co do kontaktów Prawosławia z tą organizacją:

„Pośród tych ogromnych możliwości, ale również i niebezpieczeństw dotyczących współczesnej ludzkości, Kościół prawosławny wita każdy krok ku zgodzie i pojednaniu. Szczególnie pozytywnie ocenia dążenia Europy, w której zamieszkuje wielka ilość prawosławnych, do zjednoczenia. Można też przypuszczać, że w przyszłości ilość prawosławnych w Europie wzrośnie. Nie zapominajmy, że rejony Europy Centralnej i Wschodniej są zamieszkwane w większości przez prawosławnych, którzy wnieśli swój wkład do rozwoju europejskiej cywilizacji i ducha. Wydarzenie to czyni nasz Kościół ważnym elementem wnoszącym pozytywne wartości do zjednoczonej Europy”².

Prawosławie musi więc zająć określone stanowisko wobec Unii Europejskiej. Największe wysiłki w tym kierunku podejmuje Patriarchat Ekumeniczny, i to w osobie samego Patriarchy Bartłomieja I. Patriarcha udziela dużo uwagi tej problematyce i refleksji nad jednością Europy. Mamy bowiem do czynienia z sytuacją paradoksalną. Korzenie Europy nie znajdują się w Europie w znaczeniu geograficznym. Zeus porwał Europę na wybrzeżu Fenicji i przeniósł na kontynent, któremu dała swoje imię. Pytanie, które można postawić, brzmi następująco: „Czy Europa kończy się na Bosforze?” Przecież najważniejsze teksty patrystyczne i liturgiczne, istotne dla całego chrześcijaństwa, zostały zredagowane w Kapadocji za czasów państwa antiocheńskiego. W powieści Fiodora Dostojewskiego *Bracia Karamazow* ważną rolę odgrywają *Pisma ascetyczne* świętego Izaaka Syryjczyka, a przecież ten święty był Arabem należącym do Kościoła Wschodniego. Był członkiem Kościoła, który w tamtych czasach ewangelizował Tybet, Indie i Chiny. Tak samo można postawić pytanie, czy Kościoły przedchalcedońskie, które wniosły ogromny wkład do rozwoju całego chrześcijaństwa, są poza Europą, skoro wierni tych Kościołów obecnie zamieszkują także w Europie? Czy, w końcu, Jerozolima, źródło całego chrześcijaństwa i całej kultury europejskiej, może być traktowana wyłącznie jako „dzikie miasto” azja-

---

² *Posłanie Zwierzchników Świętych Kościołów Prawosławnych z 15 marca 1992 roku* (Archiwum Metropolii Prawosławnej w Warszawie).

tyckie? A jak traktować Irkuck, Nowosybirsk i Władywostok? Są to przecież miasta w pełni europejskie³.

Dzisiaj Europa Zachodnia jednoczy się, ale bez żadnej wizji przyszłości. Stąd też Prawosławie chce otworzyć Europę na perspektywę chrześcijańską, ukazać autentyczne chrześcijańskie wartości. Prawosławni nie czują się w Europie intruzami, są w niej bowiem od początku. Chcą uwrażliwić Europę na wymiar wertykalny, bez którego nie jest możliwy żaden postęp w wymiarze horyzontalnym. Chodzi też o danie świadectwa, że Ewangelia musi być nadrzędną wartością w świecie, jeśli ten świat chce być ludzkim w pełni, a nie światem zdehumanizowanych robotów, zwanych ludźmi. Jeśli uda się to wykonać, będzie to już bardzo dużo na drodze prowadzącej do królestwa Bożego, którego ludzkie wysiłki są jedynie cieniem. Jeśli blask tego królestwa oświeci ziemską unię państw i narodów, będziemy mogli mówić o prawdziwej jedności, a nie o „fabryce Europy”.

Spoleczeństwa chrześcijańskiego świata wymyślały często Boga występującego przeciwko człowiekowi i jego wolności oraz zeświecczoną nowoczesność. Należy więc nadać sens eksploracjom humanizmu tam, gdzie psychologia przeczuwa świat ducha, trzeba uwrażliwić wszystkich na innego człowieka. Wymaga to od narodów Europy skruchy, samoograniczenia w podziale dóbr oraz poszanowania życia i środowiska naturalnego.

Prawosławie będzie odnosić się krytycznie do autonomii sfery ekonomicznej, gdyż ludzkość została schwytana w pułapkę nieustannego wzrostu produkcji. Ekonomia funkcjonuje bez brania pod uwagę człowieka. Należy więc domagać się także zyczliwości w stosunkach międzyludzkich oraz rewolucji w dziedzinie wrażliwości i stylu życia. Dopiero świadoma rezygnacja z niepohamowanej konsumpcji i żądań, rezygnacja na rzecz potrzebujących, może uczynić Europę miejscem prawdziwego humanizmu⁴.

Za jedno z najważniejszych wydarzeń na drodze Prawosławia do Unii Europejskiej należy uznać wizytę patriarchy Bartłomieja I w Stras-

---

³ O. Clement, *Prawda was wyswobodzi. Rozmowy z patriarchą Bartłomiejem*, Warszawa 1998, s. 171-172.

⁴ *Tamże*, s. 172-173.

burgu i odmówienie przez metropolitę Jeremiasza medytacji i modlitwy, napisanej przez samego patriarchę. Odczytanie to miało miejsce w obecności patriarchy 21 kwietnia 1994 roku w katedrze strasburskiej. Patriarcha zwrócił uwagę na istotne problemy związane z funkcjonowaniem Unii Europejskiej i obecności w niej Prawosławia. Patriarcha wznosił modlitwę wstawienniczą „pośrodku tej ogromnej budowli, gdzie tworzy się jedność Europy”. Zwrócił uwagę na etymologię nazwy Strasburg, która oznacza miasto dróg, „miasto, gdzie razem ku katedrze podążają drogi biegnące z Północy i Południa, z Zachodu i ze Wschodu”. Europa powinna bowiem wzrastać jako katedra, z solidnymi fundamentami w ziemi doczesnej i z wielkim pędem ku niebu. W Strasburgu spotykają się kraje naznaczone chrześcijaństwem łacińskim i reformacją.

„Oto do tych budowniczych katedry Europy dołączają się budowniczcy - których pragnie być rzecznikiem - przybywający z *innej* Europy (która jest także Europą), zrodzonej z chrześcijaństwa hellenckiego. Z Europy, która została usiana światłem i pięknem przez wielonarodowe imperium, Cesarstwo Rzymsko-Bizantyjskie, i przez wielonarodową federację klasztorów kontemplacyjnych, świętą Górę Atos. Z Europy Wschodniej, tak długo uciskanej przez inne imperium, *ateokratyczne* z kolei, które chciało zniszczyć wszelkie zakorzenienie człowieka w tajemnicy, a więc we własnym człowieczeństwie. Z tej Europy Wschodniej, gdzie obecnie narody poszukują siebie, często zarazem zbyt stare i zbyt młode, potwierdzając gorączkowo swoją tożsamość i nie umiając tego robić inaczej jak we wzajemnym przeciwstawianiu się sobie ... naród, język, kultura stanowią dla każdego z nas własny dom w świecie, i najpierw w zjednoczonej Europie”⁵.

Aby osiągnąć te cele, należy połączyć „inteligencję i serce ... katedrą bowiem jest człowiek”. Stąd też patriarcha apeluje, aby sensem Europy był człowiek bez ograniczeń, człowiek w całej pełni, nie tylko *homo oeconomicus*, lecz *homo adorans*. Do tego świadectwa chrześcijanie potrzebują swych braci Żydów i muzułmanów. Na zakończenie wystąpienia patriarcha zwrócił się z apelem do obecnych:

---

⁵ *Tamże*, s. 239-240.

„Oby Europa mogła stać się katedrą *Bożego humanizmu*, gdzie znalazłyby swoje miejsce wszelkie współczesne badania i cała mądrość tradycji. Tylko w ten sposób będziemy mogli wreszcie ująć ster naszych możliwości, przywrócić zaślubiny z Ziemią, uwolnić naszych współczesnych z ich straszliwej samotności i z obłądnych paroksyzmów, jakie ona rodzi. Tak, w imię głębokiego prawosławia, wolnego od nienawiści i obaw, skruszonego i pokornego, ale zwiastującego życie silniejsze niż śmierć, proszę Boga żywego, Boga wcielonego, ukrzyżowanego i zmartwychwstałego, Boga, który jest zarazem Tajemnicą i Miłością - a każdy człowiek, na Jego obraz jest także tajemnicą i miłością - proszę Go, aby Europa mogła rosnąć jak katedra”⁶.

Jest to zadanie dla całego Prawosławia i dla wszystkich chrześcijan Europy, gdyż inaczej porażka budowniczych, zgodnie ze słowami Ewangelii (Mt 7, 24-27), wydaje się sprawą oczywistą.

---

⁶ Tamże, s. 241.